

Kirke- og kunsthistoriske Møder

afholdte i Aaret 1899.

Som sædvanlig meddele vi en Udsigt over de Foredrag, der med Støtte af Regjering og Rigsdag ere blevne afholdte paa de kirke- og kunsthistoriske Møder, som under livlig Tilslutning have fundet Sted paa forskjellige Steder rundt om i Landet i Aaret 1899. Det har atter i dette Aar vist sig, at det ikke er vanskeligt at samle en interesseret Tilhørerkreds, naar Foredragene lægges saaledes til Rette, at de ere tilgængelige for et bredere Publikum.

Møde i Haslev.

Da vi for nogle Aar siden holdt Møde i Næstved, indbød Provst M. Weber os til, at vi ad Aare skulde samles i Stationsbyen Haslev; der næsten paa amerikansk Vis er blomstret frem i de senere Aar, og hvor der er en godt besøgt Folkehøjskole. Paa Grund af tilfældige Hindringer har Mødet dog først kunnet finde Sted den 1ste Juni 1899. Den første Afdeling deraf holdtes i Haslev Kirke Kl. 1, den anden i det rummelige Missionshus Kl. 4^{1/2}, begge Steder under livlig Tilslutning fra Byen og Omegnen.

»Haslev Folketidende« bragte i de næste Dage et Referat af Foredragene, under Benyttelse deraf kan følgende kan meddeles om Mødets Forløb.

I Kirken, hvor alle Pladser snart optoges, blev en Salme afsungen, hvorpaa Dr. H. F. Rørdam holdt Indled-

ningsforedraget. Han gjorde heri først opmærksom paa, at enhver stærkere Gjennembrud af Livet i Kirken plejede at efterlade en Trang til historisk Overblik, naar man var kommen saa langt paa Afstand fra de stærke Bevægelser, at man nogenlunde kunde overse baade Frembruddet og Udviklingen, samt i det mindste til en vis Grad skjønne dens Frugter eller Følger. Naar en stor Periode er gennemløbet, vaagner Lysten til at drage Minderne frem. Der er intet optegnet i Tiden, medens Herren vandrede her paa Jorden. En Menneskealder senere var det, Evangelisterne begyndte at optegne det, som de enten selv havde set og hørt, eller som var dem overantvordet af saadanne, »der fra Begyndelsen havde været Øjenvidner og Ordets Tjenere.« Og paa den Maade er Efterretningen overleveret os om den betydningsfuldeste Begivenhed i Menneskeslægtens Historie. Senere, efter at Kirkens haardeste Trængselstid var gennemstridt, var ogsaa Tiden kommen, da Eusebius kunde give en sammenhængende Fremstilling af de vigtigste Tildragelser i Kirkens Historie i dens første tre Aarhundreder, med Tak til Gud for »Freden, han gav os,« efter de haarde Prøvelser.

Fæste vi Øjet her paa Norden, da vide vi, at det først var, efter at den egentlige Missionstid var afsluttet, at Adam af Bremen forfattede sin Nordens Kirkehistorie, der ved Siden af Ansgars Levned er en Hovedkilde til vor Kundskab af Kirkens Grundlæggelse i vort Fædreland. Den historiske Syssel kræver Ro. Da de haarde Borgerkrige vare overstaaede, og Venderkampene til Ende, kunde Saxe i Valdemarstiden lykkelige og hæderkronede Dage finde Lejlighed til at optegne Frasagnene fra de længst hendirundne Tider, sammen med de Begivenheder fra Rigets Gjenreisning, hvortil han for en Del selv havde været Vidne, eller som vare ham meddelte af paalidelige Hjemsmænd.

Reformationens Tidsalder var rig paa Stridsskrifter; men en sammenhængende Historie om hin Tids Begiven-

heder kunde først skrives, efter at Bølgerne havde lagt sig. I Tydskland var det Sleidanus, der skildrede Kirkefornyelsen, og hans Værk overførtes senere til det danske Sprog af Povl Jensen Kolding. Begivenhederne i Danmarks Reformationstid førte Arild Hvitfeldt til Bogs mellem andre Tidsbegivenheder ligesom han ogsaa gav en Udsigt over de gamle Bispers Krønike.

Det er kjendeligt, at den Oplivelse af de kirkelige Interesser, som Pietismen medførte, ogsaa kom Kirkehistorien tilgode. For Tydsklands Vedkommende kunne vi tænke paa Gottfried Arnolds Kirchen- u. Ketzergeschichte; for Danmark var Erik Pontoppidans Kirkeannaler epokegjørende i sin Tid.

Den grundtvigske Livsbevægelse i vor Kirke har blandt sine Spor efterladt det Selskab, som idag har stevnet til Møde i Haslev, Selskabet for Danmarks Kirkehistorie, der stiftedes for et halvt Aarhundrede siden fortrinsvis af Mænd, der tilhørte den grundtvigske Retning. Selskabet er blevet gammelt, men det har hidtil ikke savnet Stof at arbejde i eller indre Tilskyndelse til at virke.

For Tiden er den indre Missions Retning den mest kjendelige i den danske Kirke. Den er næppe endnu naaet til de historiske Tilbageblikks Stade; men at der ogsaa indenfor denne Retning vil vaagne Trang til at sysle med Minderne, derom kan der ikke tvivles. Der er allerede Tegn tilstede, som tale derfor. De foreliggende Biografier af Mænd som N. G. Blædel og R. Frimodt, Anders Stubkjærs Erindringer o. lgn. tale for, at den indre Mission, naar Tiden kommer, heller ikke vil forsmaa den Bestyrkelse af Troen og Haabet, som de historiske Vidnesbyrd om Guds Førelser med Menigheden og den enkelte Kristen yde. Den historiske Traad, der forbinder Fortid og Nutid, vil ingen kirkelig Retning uden Fare for Livets Kraft og Sundhed kunne overskjære.

Sædvanlig pleje vi ved vore kirkehistoriske Møder, ved Siden af videre Udsyn over Kirkens Historie i vort

Fædreland, at henlede Opmærksomheden paa, hvad der fra selve det Sted, hvor vi samles, kan findes mindeværdigt i kirkelig Henseende, det være sig nu i Bygninger og Mindesmærker eller i Erindringer om fremtrædende Personligheder og kirkelige Begivenheder.

I sin nuværende ret storartede Skikkelse er Haslev jo en ny By, der først skal erhverve en Historie; men Grundlaget for den, den gamle Bondeby med sin Kirke, strækker sig jo langt tilbage i Tiden. Haslev Kirke nævnes, saa vidt vides, første Gang i Christian I's Dage: men selvfølgelig har Byen haft en Kirke længe før den Tid. Den 13. Januar 1456 gjorde Ridder Niels Pedersen Gyldenstjerne sit Testament paa Bregentved kort før sin Død. Hans Sognepræst, Hr. Oluf i Hasle, har vistnok staaet ved hans Dødsleje og opskrevet Ridderens sidste Villie efter hans Tilsigelse. Begyndelsen af det Testament lyder saaledes¹⁾:

»I Herrens Navn, Amen. Da intet er vissere end Døden, og intet uvissere end Dødens Time, saa har jeg Niels Pedersen, Ridder, gjort mit Testamente paa følgende Maade: For mit Lejersted i Sortebrødre Klostret i Næstved min Hest og mit Harnisk. Prioeren samme Sted min Sølske, hver Præst samme Sted 4 Grot, og hver Ungbroder samme Sted 2 Grot. Graabrødre Kloster samme Sted 1 lødig Mark. St. Peders Kirke og St. Mortens Kirke samme Sted hver 3 Sk. Grot. Den Helligaands Hus og St. Jørgen samme Sted hver 3 Sk. Grot. Fattigt Folk samme Sted 1 Td. Øl, 100 Brød og 1 Badstuegang. Min Sognekirke i Hasle en lødig Mark. Sognepræsten samme Sted 2 Vinterlinge (3: Ungnød), Degnen samme Sted 1 Ko, Ulsø Kirke 2 Sk. Grot, Præsten samme Sted min graa Kjortel,« osv.

Dette Testament, hvori mange andre Kirker betænkes, særlig saadanne, der laa i Nærheden af Hr. Niels Pedersens

¹⁾ Danske Mag. 3. R. III, 298 ff.

forskjellige Hovedgaarde, er beseglet bl. a. af Hr. Oluf i Haslev og Hr. Bent i Ulse.

For øvrigt er det saaledes, at Kirken og Præsten i Haslev saa at sige overskygges af de nærliggende Herresæder, Bregentved og Gisselfeld, og af de adelige Slægter, der gennem Tiderne have haft deres Hjem her. Om disse vide vi forholdsvis god Besked, da to flittige og grundige Historikere i den nyere Tid have gjort disse Gaardes og deres Ejeres Historie til Gjenstand for omhyggelige Undersøgelser¹⁾. Her skal dog kun fremdrages enkelte Træk, der kunne antages oplysende i kirkehistorisk Henseende.

Efter at Taleren derpaa havde peget paa en Række Vidnesbyrd, hentede fra hine Slægters Historie, om den Magt, Kirketroen havde øvet over Sindene, og hvorledes den havde vist sin Indflydelse paa Livet i de henrundne Tider, blev Ordet givet til Professor L. Fenger for en Oversigt om den danske Landbykirkes Bygningshistorie, hvilket Foredrag her meddeles efter Talerens os velvillig meddelte Manuskript.

Den danske Landsbykirkes Udvikling.

Selskabet for Danmarks Kirkehistorie har næsten siden dets Stiftelse anset det for en af sine Opgaver, ved Siden af Interessen for Fædrelandets Kirkehistorie, ogsaa at vække Interessen for de fædrelandske kirkelige Mindesmærker paa de Steder, hvor Selskabet holdt sine Møder.

Og saaledes er jeg da ogsaa blevet opfordret til ved dette Møde, her i Haslev, at fortælle Noget enten om den Kirke, i hvilken vi befinde os, eller om dansk kirkelig Kunst overhovedet.

Jeg vil nu ikke nægte, at Haslev Kirke ikke hører til vore interessanteste Mindesmærker. Den er ombygget og

¹⁾ Chr. H. Brasch, Gamle Ejere af Bregentved fra 1382 til 1740 (Kbhvn. 1873) og O. F. C. Rasmussen, Optegnelser om Gisselfeld (Næstved 1868).

forandret paa forskjellig Maade, uden at have vundet eller tabt stort derved. Men, da den i saa Henseende har delt Skjæbne med mangfoldige andre danske Landsbykirker, kan jeg, med mine Tilhøreres Tilladelse, benytte den som et Exempel, naar jeg forsøger at skildre den Udvikling, som er foregaaet med den danske Landsbykirke fra Christendommens Indførelse her i Landet og til vor Tid.

Den Forestilling, vi nu i Almindelighed have om en dansk Landsbykirke, lader sig nemlig ikke uden videre overføre paa Kirken, som den saa ud i ældre Tider, selv der, hvor en Kjerne af den oprindelige Bygning er blevet bevaret gjennem de skiftende Tider.

Det vil være dem alle bekjendt, og fremgaar af mangfoldige historiske Efterretninger, at de ældste Kirker her i Landet vare Trækirker. Hvordan de imidlertid saa ud, derom vide vi saa godt som slet intet. Med temmelig Sikkerhed kunne vi sige, at de ikke have været Blokhuse, d. v. s. Bygninger, hvis Vægge dannedes af vandret paa hinanden lagte, firkantede Bjælker, mellem hvilke Sprækkerne tættedes med Mos, Fæhaar, Leer el. l.

Dette vilde forudsætte, at der her i Landet, som i Norges eller Schweiz's Bjerglandskaber, skulde have været let Tilgang paa Bjælker af Gran eller Fyr, hvad vi ikke tør antage; og desuden ere selv i Norge de gamle Kirker ikke byggede som Blokhuse. De danske Trækirker have da sikkert været byggede enten af en Slags Bindingsværk, dog rimeligvis med Planketavl mellem Stolper og Løsholter, eller af Stavværk som de norske Kirker.

Stavværkskonstruktionen er denne, at, efterat der først udenom det til Kirke bestemte firkantede Rum er lagt en Ramme af svære Stammer, hvilende paa Stene eller Klippestykker, hvilken Ramme kaldes Syllen, tappes der svære Søjler eller Stolper ned i Rammens Hjørner, og i en Fure eller Not, der er anbragt saa vel i Syllen som i 2 af Stolpernes Sider, drives der nu flækkede Stammer eller ru Planker, der, som pløjede Brædder, paa den ene

Side ere forsynede med en Not, paa den anden med en Fjer, lodret mellem Stolperne ned i Syllen, saaledes at der herved fremkommer en sammenhængende Træflage, der foroven holdes sammen af en ligeledes med Not forsynet Rem eller Murlægte (paa Norsk Stavlægjen), ind i hvilken Hjørnestolperne (Hornstafarne) ere tappede. Efter at Væggene ere samlede paa denne Maade, anbringes ofte et Kryds af Planker, Sværter = Sværd (Skorder) over Stavene, for at Væggene ikke skulle give sig, og oven disse Vægge anbringes saa et aabent Saddeltag, hvis Konstruktion jeg imidlertid, for ikke at blive for vidtløftig, ikke skal komme ind paa.

Denne Konstruktion er jo meget ejendommelig, men egner sig øjensynligt bedre for mindre end for større Bygninger.

Er det da nu min Mening, at de danske Trækirker have seet ud som de endnu bevarede norske Stavkirker f. Ex. Kirkerne i Hitterdal og Borgund? Nej, dette tør jeg paa ingen Maade paastaae. Disse med deres sammensatte, pyramidalt over hinanden optaarne Former (Svalgange, Sideskibe Søjlestillinger, Højkirke, Saddeltage, Tagrytter og Spire) ere sandsynligvis sene (Midten af det 12. Aarh.?) og Frugten af en gennem Aarhundreder fortsat Udvikling. Man kan ganske vist spørge, om de ikke ere paavirkede af de hedenske Gudehove? men sandsynligere er det, navnlig naar man seer hen til de udskaarne Ornamenter, med hvilke f. Ex. Dørrene ere omgivne, at de kunne være fremstaaede under Indflydelse af ældre irske eller angelsaksiske Trækirker. Hvor meget den samme Indflydelse kan have gjort sig gjældende i Danmark, vil formodentlig aldrig kunne paavises. Men at de ældste danske Kirker have været Stavkirker, om end maaske af simplere, mindre sammensatte Former, derfor taler blandt Andet Beretningen om Knud den Helliges Drab i St. Albans Kirken i Odense. Ved denne Lejlighed hugger nemlig den Kirken belejrende Mængde en Planke eller Stav over, saa den styrter ind

paa Alteret og omstøder St. Albans Skrin. Denne Efterretning forstaas lettest, hvis vi have Lov til at antage, at St. Albans Kirken har været en Stavkirke. Paa den anden Side siger Beretningen, at Kirken var forsynet med mange og store Glasvinduer. Dette passer slet ikke paa de norske Stavkirker, som oprindeligt ikke have haft Vinduer men kun aabne Glugger.

Jeg skal ikke yderligere fordybe mig i Spørgsmaalet om de ældste danske eller norske Trækirkers Udseende, eller hvorfra de have deres Oprindelse. Den, der ønsker at sætte sig nærmere ind i dette, kan jeg henvise til »De Norske Stavkirker« af Prof. L. Dietrichson i Christiania, i hvilken han har samlet og sammenstillet, hvad der hidtil vides om dette Æmne.

Fra Trækirken komme vi til den ældre Middelalders Kirke af kløvede Sten (især Granit, Ahl, Kildekalk, Kridtsten) eller af tilhuggede Kvadre. Denne afløser rimeligvis i Tiden mellem Svend Estrithsen og Valdemarerne Trækirken, og Afløsningen kan neppe være foregaaet uden en betydelig økonomisk Kraftanstrengelse. Vi see i vore Dage hvor vanskeligt det kan være at skaffe de nødvendige Midler for at faae rejst enkelte Kirker, lige saa vel i Hovedstaden, som i Jyllands fattige Hedeegne. Tænk! hvor meget vanskeligere det maa have været i det 12te Aarhundrede for vore Forfædre at faa rejst ikke blot de store Domkirker i Lund, Ribe og Viborg, mange Klosterkirker, men tillige næsten i hvert Sogn en Sognekirke. Sligt lader sig ikke sætte i Værk uden en forudgaaet eller samtidig religiøs Bevægelse. For os Danske maa det være glædeligt at tænke paa, at den er foregaaet frivilligt, og at selv de smaa og fattige Sogne have villet have Guds Ord boende hos sig. Rejse vi ned til de oprindeligt af Vender beboede Egne øst for Elben, da spejde vi ofte forgjæves efter de hvide Lyspunkter, som vore Landsbykirker give i de hjemlige Landskaber; de fremmede adelige Herrer, som erobrede sig Godser øst for Elben,

have vel tænkt, at det var nok, om de fik en Kirke, et Slotskapel eller et Kloster for sig selv. Hvor langt deres stakkels Fæstere fik til Kirke, maatte blive disses egen Sag.

Dog, hvis vi kunde have seet ud over de danske Sletter i det 12te Aarhundrede, vilde vi med Forundring have lagt Mærke til, at saa godt som alle Kirkerne vare, som man paa Landet siger: kullede o: de manglede Taarne, eller Taarne fandtes kun som rene Undtagelser. Kirken bestod, som vi endnu somme Steder kunne see det, kun af selve Kirken og et lavere og smallere Chor, der undertiden endte med en halvrund Udbygning: Apsis. Om Murene vare opførte af tilhuggede Kvadre eller af kløvede Sten, om der skulde anvendes sirlige Gesimsers, Dør- og Vinduesindfatninger, det beroede foruden paa Sognets Velstand vel tillige paa, om der fra den nærmeste Domkirke eller det nærmeste Kloster kunde regnes paa Bistand af øvede Stenhuggere.

Kirkens Hoveddør fandtes vel saa i Vestgavlen lige ud for Alteret i Øst? Nej! Kirken havde i Regelen 2 Dørre, en anseeligere mod Syd i Nærheden af Vestenden: Mændenes Dør, en mindre anseelig paa Nordsiden ligeoverfor: Kvindernes Dør. Udenfor disse fandtes ikke Forstue eller Vaabenhus, som altid er en senere Tilføjelse. Efter vore Begreber maa disse Dørre, som hang paa indmurede Stabler i en muret Fals og altsaa ikke sluttede tæt, have givet en rædsom Træk; dog den Tids Kirkegjængere vare haardførere end vi. Skulde jeg forklare Grunden til disse 2 Dørres Anbringelse paa Kirkens Langsider i Stedet for en i Vestgavlen, da vilde jeg sige: op ad Vestgavlen og midt for samme stod Døbefonten, i Regelen af Granit med en dyb Kumme til Neddypelse af Barnet. Her kunde Dørren altsaa ikke være, og de 2 Dørre forklares vist bedre af, at de skulde tjene de ikke sjældne Processioner rundt om Kirken, end af, at Mændene skulde gaae ind og ud af den ene, Kvinderne af den anden. En saa stræng Sondring mellem Kjønnene allerede paa Kirke-

gaarden har næppe fundet Sted. Thi vel stode og knælede inde i Kirken Mændene til Højre, Kvinderne til Venstre, men, at de ikke skulde have haft Lov til at gaa ind og ud efter hinanden af den samme Dør, er dog vel neppe troligt.

Fra Dørrene vende vi os til Vinduerne. Disse vare meget smaa, rundbuede og sad højt til Vejrs. Hvor de 2 Vinduessmiger mødtes, fandtes, som vi kunne see det af et i Oldnordisk Musæum bevaret Stykke, en Egetræs Ramme, som vel i de rigere Kirker kan have været fyldt med farvet og malet Glas, men i de fattige kun havde Blæreruder. Der maa altsaa oprindeligt have raadet en højtidelig Dunkelhed i disse Kirker, men der var paa den anden Side lyst nok, thi der var ingen Psalmebøger, man skulde læse i, og de færreste af Kirkegjængere kunde læse.

For nu at blive ved Exemplet Haslev Kirke, maa vi altsaa, naar vi ville forestille os denne, som den saa ud i det 12te Aarhundrede, for det Første tænke os Taarnet borte, dernæst inde i Kirken Hvælvingerne, Stolestaderne, Prædikestolen, Altertavlen og Knæfaldet. Vi maae gaae om til dens nordvestre Hjørne og betragte det lille Stykke Kridtstensmur, som endnu sees, og i Tankerne maa vi banke den røde malede Puds af Kirkens Nordside for at undersøge, om der intetsteds findes Spor af de oprindelige Vinduer, disse maa vi aabne saa vel som de oprindelige 2 Dørre og lægge et fladt Bjælkeloft over Murene. Lykkes det os ikke at gjøre os en saa klar Forestilling om den ældste Haslev Kirke, som vi kunne ønske det, kunne vi tage Annexet Freerslevs Kirke til Hjælp, thi der sees, om jeg kan stole paa Traps Beskrivelse, paa Kirkens Nordside baade Spor af Kvindernes Dør og af de smaa Vinduer. Skulde Kirkens Ydre med disse Enkeltheder gjøre et uanseeligt Indtryk, da kunne vi til Gjengjæld i det Indre tænke os, om ikke hele Kirken, saa i alt Fald Chorbuen og Choret dækkede, som med Tæpper, med Malerier paa mørkeblaa Bund. Alteret var i Størrelse ikke meget forskjelligt fra det nuværende. Det har vist været muret og i Bordpladen

har der rimeligvis under en lille Stenflise været indmuret nogle Stumper Helgenben eller andre Reliquier.

Det røde Fløjels Alterklæde maa man tænke sig borte, men Alterets Forside har vel i Stedet været prydet enten med et med hellige Figurer udsyt Alterklæde eller med en malet Trætavle. Enkelte Steder i Jylland have Forsidens Fyldinger været beklædte med graverede og drevne Messingplader besatte med Halvædelstene eller Stykker af farvet Glas. Et saadant pragtfuldt Antependium gjør i Stadil Kirke Tjeneste som Altertavle, et par Stykker findes i Nationalmusæet.

Over Alteret kunde findes et Crucifix med et Par Bifigurer staaende paa en Slags Skammel: Predella, og paa Alteret anbragtes vel som oftest især ved de store Højtider flere Lys end de 2, som vore lutherske Reformatorer tillod os at beholde. Knæfaldet skriver sig ogsaa overalt fra Tiden efter Reformationen. Hvad man i den katholske Tid kan have haft i Stedet, er vanskeligt at sige. Lægfolk fik jo kun Brødet, og man var vant til at knæle paa det bare Gulv. Dette har vist, saa længe Brugen af Mursten ikke var kommet op, været af stampet Leer eller smaa Fliser af Kildekalk lagte i Kalkmørtel.

»Saa længe Brugen af Mursten ikke var kommet op?» Ja! det er nu en fastslaaet Kjendsgjerning, at vi her til Lands som i Nordtyskland ikke have kjendt til Brugen af Mursten før Midten af det 12te Aarhundrede, og at Valdemar den Store og hans Mænds Bygninger: Dannevirke-muren, Taarnet paa Sprogø og Kirkerne i Ringsted, Vitskøl, Sorø og Kallundborg ere vore ældste Murstensbygninger. Det nye Materiale fortrænger i kort Tid det gamle, ikke blot ved Nybygninger, men ogsaa ved Udvidelser og Ombygninger af ældre Kirker, som vi kunne see det her i Haslev, hvor man har beholdt den gamle Nordside af Kridtsten, men ombygget Resten og tilføjet Taarnet af Mursten.

Blandt de ældste Nybygninger af Mursten kan mærkes

en hel Række af Kirker paa Sydsiden af Laalland og Falster. Det synes, skjøndt Historien intet melder derom, som om der i disse Egne, hvor Vender havde bosat sig i Rigets Svaghedstilstand og givet Landsbyerne deres endnu bevarede vendiske Navne, som Kremnitze, Korselitze o. s. v. er sket en Reorganisation af Kirkevæsenet, for ikke at sige en ny Indførelse af Christendommen, der blandt Andet har givet sig Udtryk ved Opførelsen af en Række Murstenskirker, som for Sagkyndige ere lette at kjende. Heller ikke disse Kirker have fra Begyndelsen været hvælvede.

Ved Siden af de sædvanlige kullede Kirker, der ere delte i Kirke og Chor, findes enkelte af en afvigende, ejendommelig Bygningsmaade. Til disse vilde jeg regne de bornholmske Rundkirker, der sikkert, foruden til Guds-tjenestes Afholdelse, have tjent som Kasteller eller befæstede Tilflugtsteder i Ufreds Tider. Et lignende Kastel seer jeg i Bjernede Kirke, der ogsaa er en af Granit bygget Rundkirke, men hvis øverste Etage er senere tilføjet af Mursten. Maaske har denne oprindelig været af Træ og sprunget frem over den underste for at lette Forsvaret. I saa Tilfælde giver den stedfundne Restauration et Billede, ikke af den oprindelige Kirke, men af hvordan denne kom til at see ud, da man opgav at benytte den som Kastel. Ledøje Kirke, der er fra Valdemarstiden, ligner mest de tyske Doppeltkapeller, i hvilke Messen har kunnet læses baade foroven og forneden og høres af Borgherren og hans Familie foroven, af hans Folk forneden, men denne Brug af Kirken i Ledøje er dog ikke sikker. Andre Rundkirker, som den i Storehedinge, ere snarere en Efterligning af de Jerusalemske Rundkirker, til hvilke Korstogene gave Anledning. Man begynder nu ogsaa at finde Smag i Anbringelsen af Taarne, ikke blot enkelte for Kirkernes Vestende, men ogsaa Tvillingtaarne som i Fjennesløv og Meerløse. Esbern Snares Kirke i Kallundborg fik jo endogsaa 5 Taarne.

Jeg haaber nu, at have givet dem en saadan Fore-

stilling om den ældre Middelalders kullede Kirke med dens Træloft og smaa Vinduer, at De ville indrømme mig Forskjellen paa denne og vor nuværende Landsbykirke, som i Regelen er fremstaaet ved en Udvikling og Omdannelse af hin. For det første har man i den senere Middelalder bygget Taarn, undertiden Vaabenhus, undertiden Kapeller for særlige Helgene til de gamle Kirker af det i Mellemtiden opkomne Materiale: Murstenen. Dernæst har man efterhaanden især paa Øerne, thi i mange jydsk Kirker kom man aldrig saa vidt, ombyttet Trælofterne med Hvælvinger, der bares af smaa korte Piller, som sattes indenfor de oprindelige Mure uden noget Forbandt med samme.

Disse Hvælvinger vil et mere udviklet arkitektonisk Øje vel ofte finde lave og trykkede i Forhold til Kirkens Bredde, men der er ingen Tvivl om, at man, da de opførtes, har fundet dem mere kirkelige end de flade Lofter; det er vel ogsaa den almindelige Smag endnu den Dag idag. Hvælvingerne gjøre jo ogsaa et lysere Indtryk end Trælofterne. I Regelen fik de en let Dekoration paa den hvide Grund af bibelske Billeder eller Helgenbilleder. Ofte passede de gamle smaa rundbuede Vinduer ikke ind i Hvælvingsinddelingen og man udbrød da større Vinduer midt for Hvælvingerne især paa den søndre Side.

Alteret fik i mange Kirker en ny Prydelse i de Altertavler med udskaarne og paa en krideret Grund malede og forgyldte Figurer, som enten indførtes fra Hansestæderne eller eftergjordes her i Landet.

I Taarnene ophængtes større Klokker.

Mine Tilhørere ville see, hvor nær Landsbykirken allerede inden Middelalderens Slutning nærmer sig til vor Forestilling om en saadan og hvad vi kjende; men med Reformationen skeer der dog endnu i Kirkens Indre en stor Forandring, thi først denne rejser Prædikestolen og »skikker Folket til Sæde« ved at fylde Gulvet med Stolestader. Paa adskillige Steder fjerner den jo ogsaa Helgenbillederne fra Altrene og sætter i deres Sted den lutherske

Altertavle med en ofte kun lidet kunstnerisk Fremstilling af Nadveren, med Skriftsprog, allegoriske Figurer og adelige Vaabner. De tilbyggede Helgenkapeller forvandles til Skriftestole eller Gravkapeller, i selve Kirken stilles der sjelden Billedkunsten andre Opgaver end den, at smykke Stormændenes og nu og da Præsternes Gravmæler.

Men nu vor egen Tid, det 19de Aarhundrede, har dette da ikke ogsaa sat sit Spor i Landsbykirken? Jo det kan ikke nægtes. Man har bestræbt sig for at gjøre Kirkerne hyggeligere, blandt andet ved at træffe Foranstaltninger til at faae dem opvarmede, hvilken Bestræbelse har affødt de ikke altid prydelige Ovne, der ofte passe i Kirkerummet som en knyttet Næve til et blaat Øje. Man har villet fjerne Sporene af Forfald, men ofte ikke med ret Forstaaelse af, hvordan dette burde ske paa en saadan Maade, at intet historisk Minde, som fortjente at bevares, gik til Grunde. Architekter, Haandværkere og Provster have i saa Henseende ikke været bedre end de ofte velmenende Kirkeejere. Overalt har det skortet paa grundig Kjendskab til vore gamle danske Kirkebygningers Historie. Deraf disse støbte, spidsbuede Jern-Vinduer, som efterligne gothisk Maaswerk, deraf disse Mælkekjældergulve, deraf disse Ødelæggelser af de gamle Stolestader ved enten at lemlæste dem og borttage Dørrene eller ved helt at erstatte dem med tarvelige aabne Bænke, der tænkes bedre at skulle svare til Kirkens Stil, deraf alle disse Bestræbelser for at tilvejebringe en vis kjedsommelig og uægte stilistisk Harmoni og en moderne Pyntelighed der, hvor forhen hvert Stykke, om end i Forfald, talte sit eget Sprog og meldte om, hvad de fremfarne Slægter hver for sig havde villet.

Vi maa dog paa den anden Side ikke miskjende den Lyst, som er vakt til baade at bevare og at hygge om og pryde vore gamle Kirker. Det er at haabe at efterhaanden, som Kundskaben til disse bliver grundigere, og Sansen vækkes for Billedkunstens Anvendelse i Kirkens Tjeneste, ville Fornylserne stedse bedre komme til at svare til

dette Navn, saa at vore Efterkommere med Glæde og Tak kunne see hen til, hvad ogsaa vi have ønsket og villet i vore kjære, gamle Landsbykirker.

Efter dette Foredrag gjordes et længere Ophold. Kl. 4^{1/2} samledes man i det rummelige Missionshus, hvor Professor, Dr. Fredrik Nielsen, efter at Salmen »Alt hvad, som Fuglevinger fik«, var sunget, tog Ordet. »Haslev Folkeblad« indeholder følgende Referat af Foredraget:

1899 vil blive et Mærkeaar i den danske Kirkes Historie, idet vi i Aar har faaet autoriseret en ny Salmebog. Der er Grund til, at man dvæler ved denne Begivenhed; thi ingen Steder har Kristenlivet givet sig stærkere Udtryk gennem sin Salmesang end netop hos os. Den danske Kirke er en af de salme- og sangrigeste Kirker i Verden. I Salmerne og Sangene afspejler Menighedslivet sig tydeligt.

Lige efter Reformationen skabtes der en ny Salmesang. Det var fra Tyskland, vi fik de første, idet mange af Luthers Salmer blev oversatte. De første danske Salmer lød i Malmø og Viborg. 1528 kom Malmøsalmebogen; men af denne har vi ikke et eneste Exemplar tilbage. Vi kende den kun af Eftertryk. 1569 faar vi Hans Thomissøns Salmebog. Kort efter har vi en Salmedigtning, hvis Toner kan glæde os den Dag idag. Det er Hans Kristensen Sthen, som begynder. Hans Salmer bærer Vidnesbyrd om en stærk Tro, og de er gode danske, jævne og hjertelige.

I Slutningen af det 17. Aarhundrede kom Thomas Kingo. Af hans Salmer er den Kreds, der handler om Jesu Lidelseshistorie, den, der har de stærkeste Toner. Han anslog dog ogsaa en anden Tone, idet han skrev sine Morgen- og Aftensalmer. Dermed vilde han indskærpe sit Folk, at Kristi Evangelium skal være en Magt i Hjemmet og i Husene. Kingo synger om Frelsens Kendsgærninger. Men han synger ikke om den hellige Historie uden at betone, at denne bør blive en hellig Historie i hvert kristent

Menneske. Ogsaa Tonen om Frelsens Tilegnelse slog han an. Det var en vidunderlig Sang der ved ham blev lagt paa Kristenfolkets Læber.

Thomas Kingo fik det Hverv at samle en ny Salmebog. Han begyndte 1683. Dog først 1699 — altsaa for lige 200 Aar siden — fik vi Kingos Salmebog. Den har været en af de bedste Gaver, der er lagt for Kirkens Dør. Den har gjort en Gærning i de trangeste og mørkeste Tider, da kristne Folk opbyggede sig ved den i Stilhed.

Skønt Kingo havde stærke, rene, kristelige Toner, kunde der ogsaa trænges til andre Toner. Disse kom med Pietismen, særlig i Tyskland. Ingen af den tyske Pietismes Salmedigtere kan vist siges at overgaa vor Hans Adolf Brorson. Han synger særlig om Julen. Ved Siden heraf synger han ogsaa om den enkelte Sjæls Strid og Sejr.

1740 fik vi Pontoppidans Salmebog, der indeholder 90 af Brorsons Salmer, som nu kom Menigheden til Gode. Da var den rig paa Salmesang.

Kort efter at Pontoppidan havde samlet sin Salmebog, kom der en anden Bølge syd fra, der bevirkede, at vore gamle Salmer syntes platte og enfoldige. Særlig var der en Digter, som hed Klopstock, der henrev Tyskerne. Han havde mange fromme Toner; men meget bevægede sig i Skyerne. En anden Digter, som kom samtidig, var Gellert. Han har særlig sin Styrke i at synge om Gud som vor Fader, der sørger for alt. De tyske Salmer blev oversat paa Dansk; men de havde hverken Kingos Kraft eller Brorsons Inderlighed.

Her i Danmark var der en Kvinde, fra Vordingborg-egnen, Fru Boye, der havde tilegnet sig Klopstocks høje Flugt. Hun skrev en Del Salmer, der blev optaget i en Salmebog, som Statsmanden Ove Høegh Guldberg samlede og udgav. Denne blev man imidlertid hurtig ked af, og nu kom evangelisk-kristelig Salmebog, som var rigtig i Rationalismens Aand. Den har gjort ubodelig

Skade for vor Salmesang og vor Kristendom. Mænd som Rahbek og Abrahamson var med at samle den. Brorsons Salmer blev lavet om, og af Kingos udelod man de Vers, der ikke passede med Tidens Smag. Det er vemodigt at se gamle Biskop Balle paa sine Visitatser arbejde paa at faa den ny Salmebog ført frem. Nogle Steder beholdt man Kingos Salmebog i Hjemmene, fordi man ikke kunde forlige sig med den anden.

Saa kommer Grundtvig frem. Det er særlig Pinse-tonerne, der klinger stærkest hos ham. Der er i hans Salmer det samme som hos Kingo og hos Brorson; men det var alligevel en noget anden Tone, der klinger igennem. Vi fik nu Konventssalmebogen, der egentlig skulde være en Overgangssalmebog.

Nu er autoriseret en Salmebog for Kirke og Hjem. I den er alle vore Kærnesalmer komne med i deres ægte Form. Den er i Virkeligheden en Fortsættelse af, hvad vore Fædre begyndte i forrige Aarhundrede. Præsterne faar i den Stof til mange Prædikener, og Menigheden til mange Tanker. Vort Ønske er, at denne Salmebog i de kommende Tider maa blive en kær Bog i Hjemmene, saa der maa synges mere og synges bedre. Vi skulde have en ikke blot troende og bekendende, men ogsaa en syngende Menighed.